

Забезпечення конкурентоспроможності промисловості регіонів у контексті зони вільної торгівлі між Україною та ЄС

Конкуренція є однією із найважливіших складових ринкової економіки. Процеси глобалізації посилюють її значення не лише на макро- та мікрорівні, але й особливої значимості набуває забезпечення конкурентоспроможності на мезорівні, тобто на рівні регіонів.

З 1 січня 2016 року набуває чинності Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом і його державами-членами, з іншої сторони, одним із ключових принципів якої є визнання сторонами Угоди важливості вільної та неспотвореної конкуренції у торговельних відносинах [1]. Тому надзвичайно актуальним постає питання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств, регіонів і країни загалом.

Відповідно до Індексу глобальної конкурентоспроможності, розрахованого за методикою Всесвітнього економічного форуму [2; 3], у 2015 році Україна хоч і піднялася в рейтингу з 84 на 76 місце, її оцінка як і в 2014 році становить 4,1 пункти із 7 можливих (табл. 1.). За іншими показниками, що відображають рівень конкурентоспроможності, Україна, на жаль, знаходиться на далеко не лідируючих щаблях рейтингу. Так, за рівнем освоєння технологій на рівні фірми посідає 100 місце, наявністю новітніх технологій – 113, інтенсивністю конкуренції на внутрішньому ринку – 101, а за ефективністю антимонопольної політики – 136 місце.

При розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності, фахівцями також на основі опитування респондентів визначено найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу. У 2014-2015 рр. в Україні до першої п'ятірки таких факторів належать корупція, нестабільність державної політики, доступ до фінансування, нестабільність державної та місцевої влади, неефективність державного апарату (у тому числі дозвільної системи) [3].

Таблиця 1

Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності

	2013-2014		2014-2015	
	Місце (1-148)	Оцінка (1-7)	Місце (1-144)	Оцінка (1-7)
Глобальний індекс конкурентоспроможності	84	4.1	76	4.1
Базові умови	91	4.3	87	4.4
Інститути	137	3.0	130	3.0
Інфраструктура	68	4.1	68	4.2
Макроекономічна стабільність	107	4.2	105	4.1
Охорона здоров'я та початкова освіта	62	5.8	43	6.1
Підвищення ефективності	71	4.0	67	4.1
Вища освіта та професійна підготовка	43	4.7	40	4.9
Ефективність товарного ринку	124	3.8	112	4.0
Ефективність ринку праці	84	4.2	80	4.1
Розвиток фінансового ринку	117	3.5	107	3.5
Оснащення новими технологіями	94	3.3	85	3.5
Розмір ринку	38	4.6	38	4.6
Фактори удосконалення інновацій	95	3.4	92	3.4
Рівень розвитку бізнесу	97	3.7	99	3.7
Інновації	93	3.0	81	3.2

Джерело: побудовано автором на основі [2; 3].

Однією із найважливіших умов підтримання конкурентної позиції країни у глобальному середовищі є виготовлення і реалізація якісної та конкурентоспроможної продукції. Моніторинг стану зовнішньоекономічних відносин України з країнами Європейського союзу свідчить, що у загальному обсязі частка країн ЄС у 2014 р. порівняно з попереднім роком збільшилась і становила в експорті 31,5%, в імпорті – 38,7% (за 2013 р. відповідно 26,6% і 35,3%). Найбільші обсяги експорту до країн ЄС складали: продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 28,0% від загального обсягу експорту, чорні метали – 22,9%, мінеральні продукти – 16,2%, електричні та механічні машини – 12,2%.

За підсумками 2014 р. найбільші поставки товарів до країн ЄС здійснювали Закарпатська область – 84,7%, Львівська – 72,2%, Тернопільська – 70,1%, Волинська – 69,2% та Івано-Франківська – 51,4%. Своєю чергою, найбільше товарів із країн ЄС надходило до Тернопільської області – 85,2%, Волинської – 81,8%, Львівської – 65,7%, Житомирської – 64,1%, Чернівецької – 62,7%, Івано-Франківської – 62,6%, Рівненської – 54,5% та Хмельницької – 50,3% [4]. Отже, найактивніші торговельні відносини з країнами ЄС мають області Західного регіону.

За I півріччя 2015 р. експорт товарів до країн ЄС становив 32,7% від загального обсягу і зменшився порівняно з I півріччям 2014 р. на 35,6%, імпорт – відповідно 42,8% та зменшився на 25,7%. Основу товарної структури експорту до країн ЄС склали недорогоцінні метали та вироби з них – 26,2%, продукти рослинного походження – 15,4%, механічні та електричні машини – 14,4%, мінеральні продукти – 12,4% та готові харчові продукти – 6,4%. Щодо товарної структури імпорту до країн ЄС, то 26,0% від обсягу вартості імпорту склали мінеральні продукти, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 17,9%, механічні та електричні машини – 15,1%, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 8,0%, готові харчові продукти – 4,9% [5].

У процесі дослідження стану промисловості регіонів України упродовж останніх років, на основі даних Державної служби статистики України [6], виявлено низку негативних тенденцій і проблем, що становлять перешкоду в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств в умовах зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Для ефективного функціонування промислових підприємств необхідною умовою є достатнє фінансування. З 2013 р. в регіонах має місце спад капіталовкладень у промисловість, зокрема у Донецькій, Кіровоградській, Одеській, Харківській, Черкаській областях. У 2014 р. найкритичніше скорочення показника інвестування промисловості було у таких областях як

Донецька (52,33%), Луганська (44,57%), Миколаївська (51,17%), Одеська (61,61%), Черкаська (38,41%).

Недостатній обсяг капіталовкладень у промисловість спрямовано на інноваційну діяльність. Так, у Черкаській області ця частка (середнє значення за період 2006-2014 рр.) становить 3,5%, у Полтавській – 4,2%, Рівненській – 5,5%. У цілому, частка обсягу інноваційних витрат у структурі капітальних інвестицій у промисловість у половині регіонів не перевищує 15%, а у третині – й 10%. У Запорізькій та Чернівецькій областях з 2012 р. динаміка показника реалізації інноваційної продукції є спадною, з 2013 р. – у Луганській, Тернопільській та Хмельницькій. У 2014 р. скорочення обсягів інноваційної продукції спостерігалось і в 11 інших регіонах України.

Скорочення обсягів реалізованої продукції прямо позначається на фінансовому результаті промислових підприємств. Тенденція до зменшення обсягів реалізованої промислової продукції з 2012 р. спостерігалась у Донецькій та Луганській областях, з 2013 р. – у Чернігівській області та м. Києві, а у 2014 р. скорочення обсягів реалізованої промислової продукції мало місце також у Київській, Кіровоградській, Одеській та Харківській областях.

Серед інших чинників впливу на прибуток промислових підприємств – співвідношення індексу споживчих цін та індексу цін виробників промислової продукції. Так, середнє значення індексу споживчих цін в Україні за 2006-2014 рр. становить 110,3%, а індексу цін виробників промислової продукції – 114,6%, що є однією із причин переважання попиту на імпортовану продукцію, а це, своєю чергою, негативно відображається на фінансовому результаті вітчизняних підприємств. Окрім цього, перевищення у середньому за 2006-2014 рр. за усіма видами економічної діяльності кредиторської заборгованості над дебіторською на 17,3%, зокрема стосовно промисловості – 34,7%. Як наслідок, починаючи з 2012 р. у Донецькій, Дніпропетровській і Луганській областях, а з 2013 р. й у Київській, динаміка показника фінансового результату прибуткових підприємств є спадною.

Низька здатність підприємств до самофінансування (частка збиткових підприємств у 2014 р. становила 33,7%), є однією із причин скорочення обсягів капітальних інвестицій у регіонах, так як недостатня активність комерційних банків у наданні довгострокових інвестиційних кредитів змушує підприємства та організації орієнтуватися першочергово на власні кошти. У структурі капітальних інвестицій спостерігається збільшення частки власних коштів з 57,8% у 2006 р. до 71,5% у 2014 р. і зменшення частки кредитів банків та інших позик з 15,5% до 8,8% відповідно.

Президент Української асоціації якості П. Калита акцентує увагу на декількох важливих моментах щодо конкурентоспроможності українських підприємств в умовах створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [7].

По-перше, відповідність технічним регламентам – не є чинником забезпечення конкурентоспроможності продукції. Відповідність стандартам ЄС дає можливість виходу українським товарам на європейський ринок, але не гарантує їх конкурентоспроможності. Високий рівень конкуренції вимагає суттєвого перевищення норм стандартів щодо якості та безпеки товарів та послуг, підвищення продуктивності праці, мінімізації собівартості продукції тощо.

По-друге, конкурентоспроможність підприємств найперше залежить від самих підприємств, а не від держави, яка лише визначає орієнтири. Дотримання підприємствами встановлених державою норм, обмежень та стандартів європейського зразка, є лише підґрунтям. Для забезпечення конкурентоспроможності промислової продукції на глобальному ринку визначальною умовою є підвищення ділової досконалості підприємства.

По-третє, проблема вітчизняних підприємств полягає у відсутності вдосконалення систем менеджменту. Формальна відповідність стандартам щодо систем менеджменту не сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства, у результаті чого формується хибне уявлення про неадекватність та недовість відповідних стандартів.

По-четверте, корупційні схеми пов'язані з уникненням відповідальності за постачання неякісної продукції, не забезпечення задовільних умов праці, завдання шкоди навколишньому середовищу тощо, стоять на перешкоді вдосконаленню підприємств і забезпеченню їх реальної конкурентоспроможності.

Фахівцями Міжнародного інституту менеджменту (Лозанна, Швейцарія) сформульовано «10 золотих правил конкурентоспроможності» [8]: створення стабільного та передбачуваного законодавства; забезпечення оперативності, прозорості та підзвітності в системі управління бізнесом, а також спрощення його ведення; інвестування у розвиток та підтримання економічної (автошляхи, телекомунікації тощо) та соціальної (охорона здоров'я, освіта, пенсійне забезпечення та ін.) інфраструктури; зміцнення середнього класу, що є основним джерелом процвітання та довготривалої стабільності; розвиток приватного середнього підприємництва; підтримання балансу співвідношення між рівнями заробітної плати, продуктивності та оподаткування; розвиток місцевих ринків шляхом стимулювання приватних заощаджень та внутрішніх інвестицій; баланс між активністю на зовнішньому та внутрішньому ринках; баланс переваг глобалізації економіки та національних особливостей; забезпечення більш високого рівня добробуту населення. Дотримання країною цих правил є основою підвищення або збереження її конкурентоспроможності.

Вплив на конкурентоспроможність промисловості регіонів України, за умов створення зони вільної торгівлі з країнами ЄС, матиме не стільки наявність природно-ресурсного, виробничого, трудового потенціалу, скільки чинники зовнішньої дії (рівень соціально-економічного розвитку регіонів країн-членів ЄС, їх національно-культурні особливості та економічні інтереси тощо). Тому особливо важливим є зміцнення конкурентостійкості суб'єктів господарювання, регіонів і країни загалом до впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Промисловість регіонів України має низку проблем, тому для забезпечення її конкурентоспроможності в умовах зони вільної торгівлі з ЄС

необхідними є заходи щодо усунення недоліків на усіх рівнях. З боку держави (на макрорівні) першочерговими завданнями є створення сприятливих умов для суб'єктів господарювання шляхом монетарного та фіскального регулювання, викорінення корупції, створення привабливого інвестиційного клімату, сприяння інноваційній діяльності, гарантування рівного доступу до ресурсів усіх суб'єктів господарювання, контроль за якістю та сертифікація продукції тощо. Однак, це лише передумови для вдосконалення підприємництва. Ліва частина заходів щодо поліпшення конкурентоспроможності промисловості регіонів (технічне переозброєння підприємств, вдосконалення системи управління персоналом і трудовою мотивацією, вдосконалення маркетингової політики тощо) повинна здійснюватись на мікрорівні.

Таким чином, для забезпечення конкурентоспроможності українських товарів на внутрішньому та європейському ринках одним із напрямів державної політики має бути створення умов і мотиваційних механізмів структурно-технологічної модернізації виробництва. Зважаючи на досвід таких країн як Японія, Південна Корея і Китай, пріоритетним завданням є стимулювання ринкового попиту на інновації і підтримка суб'єктів підприємницької діяльності у використанні передових технологій.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf
2. Global Competitiveness Report 2013-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf
3. Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

4. Стан зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу за 2014 рік : Експрес випуск №111/0/08.2вн-15 від 18.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

5. Стан зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу за I півріччя 2015 року : Експрес випуск №437/0/08.2вн-15 від 17.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

6. Статистичні дані Держстату України [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Калита П. Аналіз можливих ризиків створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС щодо конкурентоспроможності українських підприємств / П. Калита. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radakmu.org.ua/view/2725/>

8. The 10 Golden Rules of Competitiveness [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imd.org/wcc/fundamentals-of-competitiveness/#tab=2>

С. М. Тимків